

Platon încă identifica în *methodos* (drum către urmărire, cercetare) îndreptarea minții către esențele pure – *idéai, eide*. Cât nu se alege această cale (*dialektiké*) „îmi pare că va rămâne necunoscută cauza care face ca lucrurile să apară, să piară, să existe” – *tón trópon tes methódan ... di hótí gígnetaí e apollytai, e ésti* (*Phaidon* 97b6). Nu este altă știință decât dialectica în măsură „să sesizeze cu metodă esența a ceva” – *dialektike méthodas* (*Republica* 533c9). Numai astfel metoda nu va fi asemenea mersului unui orb – *he méthodos ... hosper týphou poreia* (*Phaidras* 270d10).

La rândul său Aristotel, numind „logica” *organon*, instrument, o institua metodologic. De aceea în învățământul său din Liceu (*Lykeion*) era propedeutică și tot așa în sistematica științelor. Până târziu, în ultima școală de filosofie neoplatoniciană din Atena, aceea procleană, învățământul începea cu logica, ținta fiind dialogul *Parmenides*, asemuit cu altarul într-un templu.

Aristotelician, *organon*, mai cu seamă topica, era și pentru Cicero: „Întrucât orice metodă de a vorbi îngrijit are două părți, una a descoperirii «argumentelor» și alta a judecării lor – *unam inueniendi, alteram indicandi*. Aristotel a fost întemeietorul amândurora... Prima, care este numită topica, e mai importantă în practică și are, de aceea, întâietate în ordinea firii” – *ad usum potior erat et ordine naturae certe prior*” (*Topica* II, 6). Tot aristotelician începea *Dialectica* sa Sf. Ioan Damaschin (m. 749): „Se cade a ști că începem cu partea logică a filosofiei (care e mai degrabă instrument decât parte a acesteia – *hoper organon esti*) întrucât filosofia se folosește de ea pentru demonstrație” – (3.6).

Și Abélard, la vremea lui (sec. XII), urmându-l pe Boethius nu gândea altfel: „Unii nu consideră logica parte ci mai degrabă, cu Boethius, ca instrument al filosofiei, căci alte ramuri o folosesc într-un fel împrumutând argumentațiile sale pentru propriile demonstrații. Într-adevăr, fie că este

vorba de probleme de fizică sau de probleme morale logica furnizează argumentele. La care Boethius răspunde că nimic nu împiedică logica să fie parte și instrument al filosofiei, așa cum mâna este totdeodată parte și instrument al corpului omenesc” (*Logica „Ingrendietinbus”, 1, 1*).

Drumul – *hodos* către – *meta* (*methodos*) adică având ca țintă ființa însăși, platonician una cu adevărul: „ajunge la adevăr cine nu atinge ființa?” (*Theaitetos* 187 c7), prin aceasta îndreaptă și mintea, ferind-o astfel de erori. Cele două sensuri întregitoare ale metodei, de îndreptare și de îndrumare, așadar, vor fi fost identificate încă de antici ca, după secole de experiență să fie puse în concept de *Francis Bacon* (1561–1626) și, mai cu seamă, de *René Descartes* (1596-1650).

„Științele pe care le avem acum sunt numai o îngrămădire de lucruri descoperite de mult, nu modul de a descoperi ceva nou și îndemnări spre lucruri noi” (*Bacon, Noul Organon I, 8*). Fără de o metodă, de o logică, la urma urmelor, în măsură să conducă bine mintea, științele nu aveau a fi decât o „îngrămădire” de presupozii greu de acreditat, fiind „confuze și scoase din lucruri în grabă”, nimic trainic putându-se „clădi pe ele”. Cum silogismul din propoziții iar propozițiile din cuvinte, acestea „semne”, ale lucrurilor fiind, „toată nădejdea stă în adevărata inducție”, de îndată ce îndreptând mintea către ceea ce este, totdeodată o îndreaptă pe ea însăși, ceea ce înseamnă că o face pe măsura realului, înlăturând mai înainte de toate, printr-o critică a fundamentelor, cauzele erorilor, a „idolilor”, „care-au pus stăpânire pe intelectul omenesc și s-au înrădăcinat adânc în el” (*I, 4, 38*).

Încă mai înainte, cu un veac și ceva, precursorul său omonim, *Roger/ius* (? 1210, 1214-1294) presupunea (tot) patru cauze ale erorilor, tot atâtea obstacole „în calea adevărului”: 1. „supunerea față de o autoritate greșită și nevrednică”, 2. „presiunea tradiției”, 3. „prejudecățile curente” și 4. „ascunderea propriei ignoranțe însoțită de etalarea ostentativă a științei pe care o posedăm”.

Cei „orbiți în pâcla acestor patru obstacole” nici măcar nu sunt în stare să-și perceapă ignoranța, ba prin ele și-o ascund, o apără chiar, cu grijă parcă să nu le fie descoperită și înlăturată. Astfel se ajunge la falsificarea întregii vieți, fie ea individuală, fie ea colectivă, eroarea luând locul adevărului și răul pe acela al binelui. Doar, când și unde erorile se înstăpânesc, „rațiunea nu mai are rost, nici o lege nu mai hotărăște, religia își pierde locul, mișcărilor

naturii nu-și mai ating scopul, înfățișarea lucrurilor se schimbă, domnește minciuna, adevărul este batjocorit”. Astfel, ca predecesorii și mai înainte lui Francis, Roger identifica în metodă cele două sensuri, acesta de îndreptare ca reinstituire a minții pentru *aflarea* adevărului primând (*Opus Magnus*, I, *Gândirea evului mediu II*, Editura Minerva, 1984, pp. 197-198).

Existând trei modalități ale cunoașterii: *per auctoritatem, et rationem et experimentiam* trei urmau a fi și *căile-către*. Problema este dacă toate certifică și dacă da care duce mai direct și mai sigur la adevărul întreg – *ad omnia scienda ... modus optima* (*Compensium Philosophiae*, p. 393).

Autoritatea mai puțin, când nu se impune prin argument, ținând de opinia comună, de limbaj, nu îndeajuns supravegiate critic.

Dacă autoritatea ne încredințează doar, rațiunea certifică, totuși nu în suficientă măsură. Ratiocinativ decidem riguros în cele ce rezultă neputând altfel discerne riguros între cele posibile ca adevăr și sofisme. Întregitoare, experiența garanta mai mult decât primele două veridicitatea științei care, în deplinătatea sa experimentală (*scientia experimentalis*), denominativ „apărută pentru prima oară în istoria gândirii umane” (Etienne Gilson, *La Philosophie au Moyen âge*, Paris, Payot, 1962, p. 481). Epistemologic și metodologic, fiind de plecare, experiența este și verificatoare, pentru că „orice cunoștință trebuie verificată prin experiență”, fie aceea dobândită prin simțuri, fie, mai cu seamă, aceea „internă”, mai tare, decât cea dintâi care nu ajunge la cele „spirituale”. De aceea experiența dobândită prin simțuri trebuie supravegheată și întregită de „iluminare”, primită încă de sfinții părinți, în șapte ordini: a științelor, a virtuților morale, care duc la „împodobirea” și „îndreptarea sufletului”, „sufletul împodobit cu virtuți morale fiind asemenea unei oglinzi bine șlefuite în care formele lucrurilor se văd cu limpezime”), aceea a celor șapte daruri ale Sfântului Duh, a „fericirilor” a celor provenite pe calea „simțurilor spirituale”, a „roadelor” „dintre care face parte pacea Domnului, nu depășește orice înțelegere”, și a „extazelor” (*Opus Magnus*, VI. 1 și 2; *Gândirea...*, pp. 136-137).

„Se poate observa că acest om, pentru care filosofia nu este decât o revelație, situează perfecțiunea științei în preajma Creației” (Gilson, p. 479). Aceasta prin instituirea științei experimentale, șansa înălțării omului, la care Robert Grosseteste, Roger Bacon și Peter Peregrinus lucraseră (cf. John Freely, *Before Galileo*, London, Duckworth Overlook, 2013, pp. 139-154).

Următor, Francis Bacon le întregea proiectul ca om al timpului său și, pe cât era mai al acestuia, anticipa.

Asemenea omonimului său, propedeutic, reflecta critic asupra fundamentelor conștiinței cunoscătoare. Tot patru ca la Roger dar cu altă identitate, numai la „prima scufundare”, cum ar fi zis Platon, „idolii” numeau cogniționist erori și critica lor putea să pară doar de respingere. Antitraditionalist, poate cam intemperat, în mare măsură se desolidarizează de filosofi, nu la fel însă față de filosofii în raport cu care este critic, în sensul primar al cuvântului: *Krino*, a alege, a distinge, a decide, a judeca, a interpreta (*kritikos*, critic, în stare de a decide, de a judeca). „Nu găseam în mare nici entuziasm față de moderni, nici admirație acerbă față de antici având tăria de a mă supune îndoielii”, se confesa el într-o precuvântare la *De interpretatione naturae proemium* (1603), lăsată însă de o parte și publicată postum (*Cuvânt înainte la „Despre îndreptarea naturii” în Eseuri*, Ed. Științifică, 1969, p. 450).

Astfel, criticist), adică, era, propedeutic, față de cauzele erorilor, acestea însă fiind cercetate numai cât și când impunea propria reconstrucție.

Patru, îi păreau a fi cauzele, numite idoli, anume: *idola tribus*, *idola specus*, *idola fori*, *idola theatri*.

Aceia ai tribului, mai întâi reprezentări și judecăți false, dar luate ca adevărate (ca idolii) ar fi provenit din însăși „natura omenească”. (N.D. I, 41). Cât este măsură a lucrurilor omul este ca om, cunoscându-le, numindu-le, făcându-și-le ale sale, cu un cuvânt trecându-le din ceea ce sunt ele în sine în obiecte, adică, puse în față, apropiate, nu însă ca natură. „Dacă îngropi un pat și lemnul din care este confecționat acesta ar lăstări, nu un pat ar apărea ci lemnul”, zicea un sofist din antichitate, Antiphon, citat de Aristotel în *Physica* B1, 193a9 în sprijinul demonstrației sale cum că „natura și esența lucrurilor” rămân ceea ce sunt: „natura patului fiind lemnul, aceea a statuii bronzul”. Astfel, ca măsură omul trece lucrul în obiect, dar, totdeodată, el însuși se reinstituie, ca subiect, supunându-se (*subiectus*, supus, învecinat, *subiciolere*, a pune dedesubt).

„Omul servitor și interpret al naturii, poate să înfăptuiască și să cunoască atât cât a observat din ordinea naturii prin lucrul însuși”. Dar măsurând cu măsura sa, „prin spirit” (Bacon, *N.O. I*, 1). Supunând lucrul prin trecerea sa în obiect, ca subiect însă supunându-se, de aici măreția omului, pascalian, infinită, ca și nesuveranitatea sa. Poate că din modul de a fi al omului, în

alternativă, și istoricitatea sa. Devenire prin condiție, propriu omului, ca sufletului în reprezentarea lui Heraclit, este de a fi sporire de sine: „Propriu sufletului, *logos*-ul care se sporește pe sine însuși” *auxesis* (B111 D.K.).

Relativitatea cunoștințelor ca și a normelor politice, morale, juridice, pe scurt a tot ceea ce este omenesc vine atât din aceea a formelor de existență natural, cât și din aceea proprie naturii noastre.

Istoricitatea nu este asemenea apelor curgătoare în care, cratylean, nu te poți afunda niciodată. Definitorie îi este relativitatea prin condiție omul fiind în alternativă: bine-rău, adevăr-fals, frumos-urât, drept-nedrept. Devenim în ființa noastră, fiind în alternativă.

Idolii tribului provin din abdicarea de la condiția noastră și astfel căderea în unidimensionalitate. Trebuie, dar, să ne urmăm natura, imperativ al metodei ca „aplicare reflexivă a minții asupra și pentru îndreptarea ei și a căuta adevărul în științe, așa cum visa Descartes (Gaston Berger, *Prospective*, I, P.U.F., p.1.

În deosebire, *idolii peșterii* „sunt idolii omului individual”, altfel în varii spații de cultură, temporal, psiho-fizic, social, cultural. „Fiecare are o peșteră sau o vizuină a lui care reflectă și tulbură lumina naturii” (N.O. I, 42). Totuși, nu individualitatea în sine este cauza, ținând de ordinea metafizică. De aceea, nu în mod fatal suntem sortiți eșecului. Universalul, onto-metafizic, este anterior, fără a fi însă, similitudonician, separat. Cu dublă condiție, ca orice formă în lume, omul este acesta, fiecare acesta, și altul prin universalitate. Ce ar fi doar ca acesta ori ca altul? În sine, dar, nu individualitatea este cauză a erorilor, dacă suntem ceea ce suntem astfel și nu altfel, ci abdicarea, de la faptul de a fi întreguri, numai atunci când am căuta „științele în propriile lumi mici, nu în lumea mai mare sau comună tuturor” (I, 43). Măsură a lucrurilor, în limite antropologice, numai în condiție individuală nu și generică, nici adevărul, nici falsul n-ar mai avea sens. Demonstrația platoniciană din *Theaitetos* 151d - 172c este lămuritoare.

De aceea, baconian, pentru a distinge între adevăr și fals, trebuie să ne urmăm condiția. Metoda era calea.

La rândul lor, *idolii forului*, „cei mai supărători dintre toți”, provin din „conviețuirea și asocierea oamenilor”, fără de care nu se poate și mai înainte de orice. De aceea și sunt cei mai devastatori.

În comuniune, dacă prin natură omul este ființă social, așa fiind, comunicarea este inerentă. „Căci oamenii se asociază prin vorbire; și cuvintele sunt supuse lucrurilor potrivit cu felul de a gândi al mulțimii” (I, 59, 43). Astfel între dreapta potrivire a cuvintelor cu lucrurile și dreapta așezare a comunității este o relație necesară, de interdependență. *Communitas* și *communicatio*, de altminteri sunt, originar, întregitoare.

„Reaua folosire a cuvintelor nu este numai greșeală față de limbă făcând rău și sufletelor” (Platon, *Phaidon*, 116e). Astfel, întregi vieți individuale și sociale, comunității, comunicării, vieții culturale.

Cum și „rațiunea poruncește cuvintelor” dar și acestea „întorc... puterea lor asupra rațiunii” cercetarea ambelor părți ale aceluiași întreg în vederea îndreptării lor este imperativă (N.O. I, 59).

De altfel, de la interdicția ockhamiană („briul lui Ockham”: *Entia non sunt multiplicand apraeter necessitatem*) la Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, analiza critică a limbajului și rațiunii în „întrebuințarea lor” avea să devină o constantă, de îndată ce „dacă nu toate, cea mai mare parte din dificultățile care au împiedicat pe filosofi și au barat drumul spre cunoștința adevărată derivă din noi înșine...” (G. Berkeley, *Principiile cunoașterii adevărate*, tr. rom., Societatea Română de Filosofie, 1992, Introducere, 3).

Idolii teatrului, în fine, ar fi numit erorile înrădăcinate „în spiritele oamenilor din dogmele diferitelor filosofii și din legi absurde în demonstrații” (N.O. I, 44). Așadar, acelea instituite prin autoritate.

În sine aceasta nu este păgubitoare, *auctoritas* provenind din *augeolere*, a spori, a crește. Dar prin atașamente insuficient supravegheate și neîntemeiate pe „experiență” la „ipoteze” și prin impunerea lor tot asemenea, necritic adică, autoritatea își pierde sensul. Cum însă, zicea un scolastic, pentru că în apă te poți îneca nu rezultă că trebuie să te mai speli. Ca limbajul, ca rațiunea însăși în condiție generică și individuală, ca experiența, încă mai mult, odată ce este hipertrofiată, autoritatea ca argument nu este din principiu falsifiantă. „Nu facultățile noastre” cât „întrebuințarea lor greșită” trebuie cercetată (Berkeley, *ibid*). Nici o filosofie nu poate fi una cu adevărul însuși, în logica sa fiind aporetică, iar de aici și pluralitatea. Filosofii, zicea însă Socrate, „seamănă cu niște nebuni, așa cum se deosebesc prin părerile lor”, unii fiind moniști, alții pluraliști, unii mobiliști, alții, dimpotrivă, imobiliști (Xenofon, *Amintiri despre Socrate* I, 2).

Și unii și alții sunt îndreptățiți, nici unii nici alții însă în mod absolut. Numai întregindu-se, așadar numai unii prin ceilalți, sunt în preajma adevărului. Generalizând, adevărul filosofilor este al tuturor, chiar dacă unele participă în mai mare măsură iar altele mai puțin. Autoritatea fiecăreia, pe măsura care îi este proprie, ține, prin urmare, de apropierea de adevăr. Din acest punct de vedere, filosofia este unitară, logico-epistemologic, nu însă și una, oricât de aproape de absolut, dacă așa ceva ar fi posibil. Pe cât mai multe și mai individualizate, pe atâta filosofia ca filosofie câștigă, în autenticitate și autoritate, *authenticitas* și *auctoritas*, înrudindu-se.

Mai „vulcanic” la început, pe parcurs mai temperat, de fiecare dată, cu deosebire de grad, Bacon judeca filosofia și filosofii anterioare evenimentialist, cam rămânând la prima scufundare, cum zicea Platon.

Critica „idolilor” de aceea este mai puțin una de profunzime a conștiinței cunoscătoare și mai mult a erorilor, în termen cogniționist. Nu însă întru totul, poate unde limbajul și judecata lui Bacon nu erau îndeajuns de aplicate și riguroase. Propriu criticii este de a fi „a capacității rațiunii în genere cu privire la toate cunoașterile la care poate năzui *independent de orice experiență*” și nu „a cărților și sistemelor” (Im. Kant, *Critica rațiunii pure*, tr. rom., Ed. științifică, 1969, p. 13.)

Totuși întrucât „idolii” țineau de condiția sufletului, de limbaj, de mentalitate, de trecerea în autoritate a unor modele culturale, critica nu era doar a erorilor, metoda fiind mai mult decât de a căuta adevărul cât de îndreptare a minții.

„...Este necesar de a recurge la cazurile particulare, și la seriile sau la ordinea lor... pentru formarea noțiunilor și a propozițiilor”, prin acelea pornind de la natură care, „nu este învinsă decât ascultând de ea” (*N.D. I*, 59, 3).

Nefiind în sine, aparte de individuale, universalile pot fi instituite pentru noi prin acestea, în cunoaștere, cum zicea Aristotel, trecându-se de la anterior și mai bine cunoscut față de noi (de la aparență, de la efect) la anterior și mai bine cunoscut în ordinea naturii (la esență, la cauză), așadar inductiv.

Trebuie dar „să ne folosim de adevărata și legitima inducție care este cheia însăși a explicării” (*N.O. II*, 11). Adică, de aceea prin enumerare

incompletă, iar nu *per enumeratione simplicem*, cum Bacon găsea inducția aristotelică printr-o lectură apăsător elenctică.

Prea puțin logician în instituirea metodologică a inducției, (impunând totuși trei din cele cinci canoane prin cele trei „tabele”: *tabula presentiae*, *tabula absentiae* și *tabula gradum*) și mai mult un apărător, prin omisiuni, în parte, abstract, al ei. Nici pentru ar fi fost mai cu seamă astfel nu este mai puțin de seamă, catachreza, abuz, extensie, ca în oratorie, ajutând, atât pentru îndrumarea în vederea aflării adevărului, cât și pentru îndreptarea ei, adică a aplicării critice asupra-și, de la Bacon la Descartes, dominantă.

De aceea, care dintre cei doi înnoitori, Bacon și Descartes este în mai mare măsură, este întrucâtva o pseudo problemă, ceea ce înseamnă că numai într-o hermeneutică slabă, putându-se stabili o ierarhie în săvârșirea marii rupturi istorice, dincoace de care începea modernitatea. Doar că Descartes se raporta la tradiție *mai puțin elenctic* și *mai mult critic*.

„Este adevărat că nu vedem nicăieri că se dărâmă toate casele unui oraș, doar pentru a se reface altfel și a se croi străzi mai frumoase, dar se întâmplă uneori ca unii să-și dărâme casele pentru a le reclădi și chiar uneori, constrânși, să o facă, atunci când sunt în primejdie să se prăbușească de la sine... drept care mi-am zis că nu are rost ca un particular să făurească planul de a reface un stat, schimbându-l din temelii și răsturnându-l pentru a-l reedifica, de asemenea nici de a reforma corpul științelor sau ordinea stabilită în școli pentru a le preda, dar în ceea ce privește opiniile pe care, până atunci le luasem drept bune, nu puteam face altceva mai bun decât să mă apuc, odată pentru totdeauna să le înlătur, pentru ca după aceea, să pun în locul lor de altele mai bune, fie pe aceleași dar abia după ce le voi fi trecut prin judecata rațiunii” (*Discurs asupra metodei* II, 2).

Pentru toate acestea, propedeutic, Descartes săvârșea două mișcări de care avea să depindă întreaga reconstrucție: cea dintâi, pe „orizontală” de ruptură, iar cea de a doua identificarea critică a faptelor primitive ale conștiinței, de întemeiere.

În 1657, an astral, apărea, *Discours de la methode pour bien conduire sa raison et chercher la verité dans les sciences, plus la Dioptrique, les Météores et la Géometrie qui dont des essais de cette methode*, piatră de hotar între „ancienneté” și „modernité”, fiind ca program-manifest. Peste șapte ani, tot în Olanda, la Amsterdam, se tipărea *Discursul* în traducerea latină a abatelui de Courcelles:

CUPRINS

Notă asupra ediției.....	5
Acad. Gheorghe Vlăduțescu	
Metoda pentru îndreptarea și îndrumarea minții.....	7
Texte alese preluate din Francis Bacon, <i>Noul Organon</i> (trad. de N. Petrescu și M. Florian); Descartes, <i>Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului</i> (trad. de Corneliu Volt); Descartes, <i>Discurs asupra metodei</i> (trad. de Crizantema Totoescu); Spinoza, <i>Tratatul despre îndreptarea intelectuală</i> (trad. de Alexandru Posescu).....	29
Acad. Mircea Dumitru	
Despre normativitatea logicii. Logica în calitate de Organon și Canon.....	59
Texte alese preluate din William Kneale, Martha Kneale, <i>Dezvoltarea logicii I</i> (trad. de Cornel Popa) și <i>Dezvoltarea logicii II</i> (trad. de Sorin Vieru și Ușer Morgenstern).....	83
Prof. dr. Vasile Morar	
Metoda în etică: începuturi.....	151
Texte alese preluate din Platon, <i>Opere IV</i> (trad. de Marian Ciucă); Platon, <i>Opere Complete I</i> (trad. de Cezar Papacostea, revizuită de Constantin Noica); Platon, <i>Opere Complete II</i> (trad. de Liana Lupaș și Petru Creția); Aristotel, <i>Etica nicomahică</i> (trad. de Stella Petecel).....	201

Prof. dr. Ion Bănșoiu

Gândirea ideii de metodă la vechii greci.....	271
Texte alese preluate din Ion Bănșoiu, <i>Căile lui Parmenide</i> (trad. de Raluca Grigoriu); Aristotel, <i>Organon</i> vol. II (trad. de Mircea Florian).....	361
Glosar de termeni (text preluat din Gh. Vlăduțescu, <i>Filosofia în Grecia Veche. Filosofi, filosofii, termeni</i> , Ed. Paideia, București, 2020).....	437
Bibliografie generală	495